

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

PEDAGOŠKI INŠTITUT

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD
NALOŽBA V VAŠO PRIHODNOST

»Krepitev socialnih in državljanskih kompetenc strokovnih delavcev«

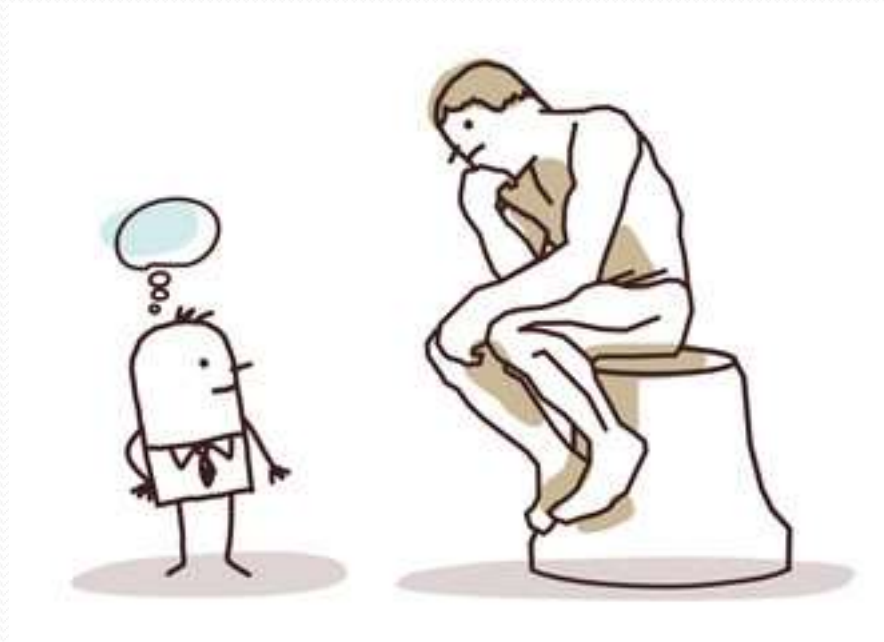
Le z drugimi smo

Dr. Tanja Pihlar,
zunanja sodelavka Pedagoškega inštituta

**Socializacija agresije in vrstniško nasilje:
s filozofijo za otroke o nasilju**

Naložbo sofinancirata Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije in
Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada

- I. FILOZOFIJA ZA OTROKE IN NASILJE**
- II.SPLOŠNA PREDSTAVITEV PROGRAMA**
- III.NAVODILA ZA UPORABO GRADIVA**

FILOZOFIJA ZA OTROKE IN NASILJE

»Kako je mogoče,
da človek hoče uničevati stvari
in druge ljudi?«

Človek ni junak, če ubija druge
ali če umre za domovino.
Človek je junak, če ohranja mir.«

»Če vidimo, kako slabo gre beguncem,
zakaj potem podpiramo vojne?«

»Vojna onesrečuje.
Zakaj počnejo ljudje take stvari?
Zakaj sploh obstajajo vojne?«

Kakšno vlogo ima filozofija pri preprečevanju nasilja?

Pojmovanje filozofije kot dejavnosti

Filozofija nam od Sokrata dalje ne pomeni le vednosti, ampak dejavnost – analiza pojmov, ki jih uporabljamo v vsakdanjem življenju, preiskovanje samoumevnih predstav, racionalno utemeljevanje lastnih pogledov in stališč ipd. V filozofsko raziskovanje se lahko vključi vsakdo in v vseh starostnih obdobjih.

Filozofija kot premislek o življenju

Otrok ne poučujemo o filozofiji, ampak jih spodbujamo, da izhajajoč iz svojih izkušenj, razmišljajo o problemih iz njihovega vsakdanjika, ki imajo filozofsko dimenzijo. Pomaga pri oblikovanju in usmerjanju v življenje.

Primerna je za otroke in mladostnike v starosti 4-18 let

Redno izvajanje programa filozofije za otroke pripomore k večji strpnosti

Pozitivne učinke skupnega filozofskega raziskovanja zaznamo na dolgi rok:

- otroci izboljšajo svojo sposobnost presojanja (oblikujejo mnenja, jih utemeljijo, primerjajo, odkrivajo posledice ipd.);
- naučijo se ustvarjalno reševati probleme;
- razvijajo kulturo dialoga (zagovarjajo lastna stališča, pozorno poslušajo druge ipd.);
- razvijajo empatijo in spoštljiv odnos do drugačnih stališč;
- naučijo se ravnati bolj premišljeno;
- okrepijo svojo samopodobo in samospoštovanje.

Filozofski razmislek o nasilju omogoča otrokom prepoznavati in razumevati različne oblike nasilja

- Namen delavnice ni ponuditi recepta, kako ravnati v konkretnih primerih nasilja, ampak vzgojiteljem, učiteljem in strokovnim delavcem ponuditi strokovno podporo, kako naj otrokom pomagajo pri prepoznavanju različnih oblikah nasilja, razmišljanju o njegovih vzrokih in posledicah, ter pri možnostih obvladovanja konfliktnih situacij. Pri tem otroci
- razmišljajo o ključnih pojmi: spor, pravila, zasmehovanje, drugačnost, postaviti se zase ipd.;
 - naučijo se razumevati različna čustva (jeza, strah, pogum ipd.);
 - učijo se na sprejemljiv način izražati nestrinjanje in dopuščati drugačne poglede na neko stvar;
 - mislijo o bolj miroljubnih oblikah skupnega življenja.

SPLOŠNA PREDSTAVITEV PROGRAMA

ALI OTROCI RES LAHKO FILOZOFIRAJO?

*Ali je drevo žalostno?
Kako se pogovarjajo živali?
Ali gredo konji v nebesa?*
(Vprašanja 5 in 6. letnikov)

Majhni otroci zastavljajo prava »filozofska« vprašanja o bistvu ali smislu nečesa (»zakaj?«), ki izvirajo iz njihove potrebe po orientaciji v svetu in osmišljanju doživetij.

Odgovora nanje ni mogoče poiskati v kakem leksikonu, ampak zahtevajo razmislek; nanje ni edinega pravilnega in dokončnega odgovora, ampak so mogoči različni pogledi;

Predpostavke programa FZO

Čudenje in radovednost kot vzgiba za filozofijo

Že stari Grki so dejali, da je poglobitni vzgib za filozofijo čudenje: čudenje nad tem, da nekaj sploh je. Kdor se čudi in je radoveden, želi to spoznati in razumeti.

Majhni otroci so po svoji naravi filozofi

Filozofsko držo ima vsakdo, ki se čudi in je radoveden – in taki so po svoji naravi prav otroci, ki se še niso „odvadili“ spraševati.

PROGRAM FILOZOFIJA ZA OTROKE (FZO)

Kratka zgodovina programa

»Zakaj so štiriletni, petletni in šestletni otroci radovedni, ustvarjalni, motivirani in kar ne nehajo spraševati, do osemnajstega leta pa postanejo pasivni, nekritični in jih učenje nadvse dolgočasi?« Matthew Lipman (1922-2010)

FZO je inovativni vzgojno-izobraževalni program, ki ga je na začetku 1970-ih 20. stol. v ZDA zasnoval Matthew Lipman (ustanovitelj prvega Inštituta za razvoj filozofije z otroke - IAPC, New Jersey)

S sodelavci je pripravil učno gradivo z namenom spodbujati samostojno, kritično, ustvarjalno in sodelovalno mišljenje pri otrocih in mladih v starosti 6-18 let; didaktične čitanke s filozofskimi zgodbami, v katerih nastopajo sovrstniki, ki se srečujejo s podobnimi življenjskimi problemi in dilemami, ter priročnike za učitelje.

Primeri dobrih praks

FZO je danes v več različicah (filozofiranje z otroki, otroška filozofija) razširjena v številnih državah po vsem svetu.

Nemčija: izvaja se v posameznih vrtcih (na Bavarskem), pri predmetu etika kot nadomestnem ali obveznem izbirnem predmetu od 1. razreda OŠ dalje (v 6-ih zveznih deželah);

Kot metoda se uporablja pri drugih osnovnošolskih predmetih (materinščina, spoznavanje narave in družbe);

Položaj v Sloveniji

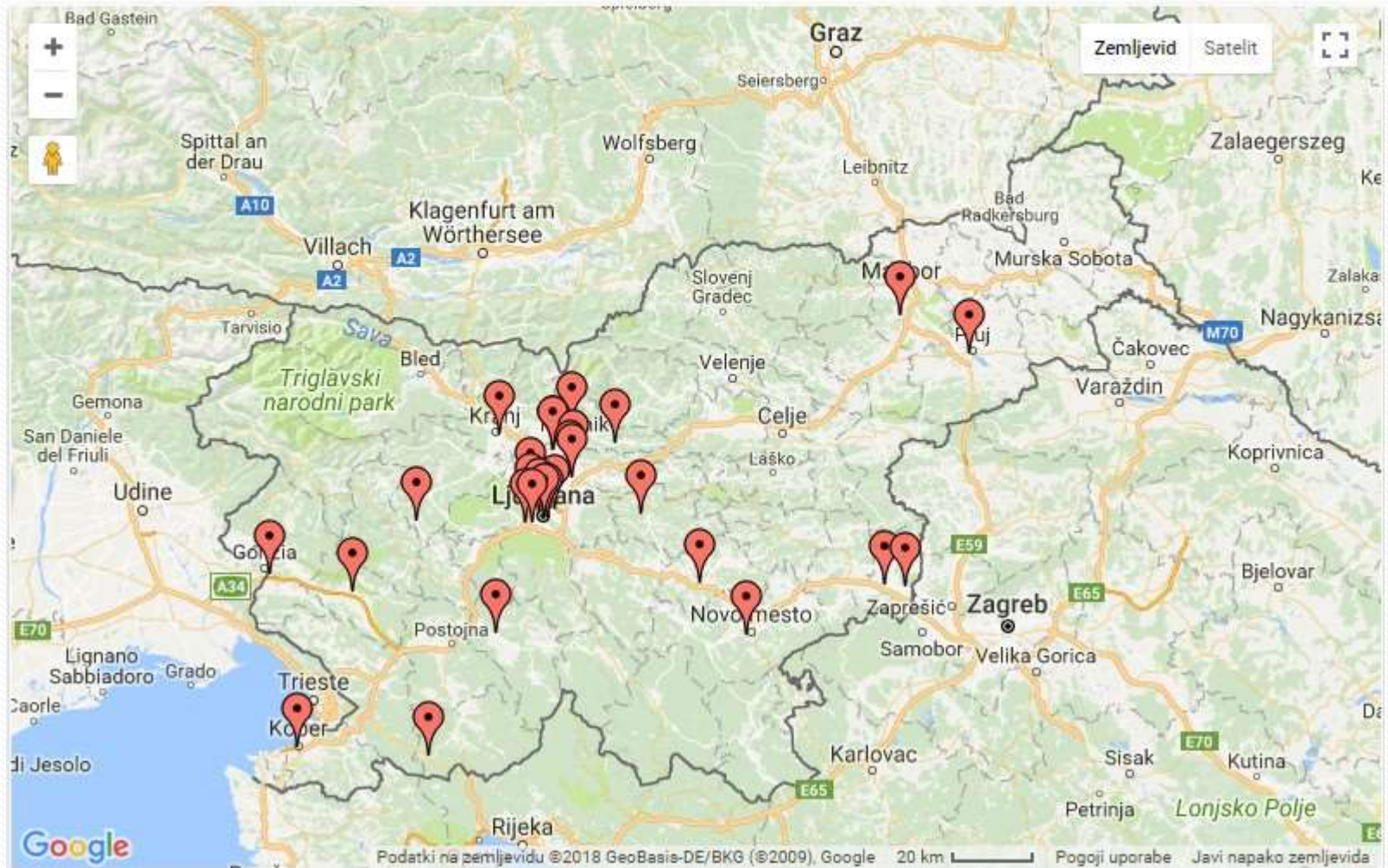
V šolskem letu 2001/2002 je bila FZO v tradicionalni obliki tudi v Sloveniji uvrščena v nabor izbirnih predmetov v zadnjem triletju osnovne šole.

- *Kritično mišljenje* (7. razred)
- *Etična raziskovanja* (8. razred)
- *Jaz in drugi* (9. razred).

Trenutno se izvaja na okoli 50-ih šolah, v nekaterih vrtcih in javnih zavodih (knjižnicah, medgeneracijskih centrih).

Interaktivni zemljevid FZO

Zemljevid šol in organizacij, kjer se v šolskem letu 2017/2018 v Sloveniji izvaja kakšen od programov filozofije za otroke

Izvajanje filozofije za otroke podpira in promovira tudi **UNESCO**:

„(...) Poučevanje filozofije opogumlja odprtost duha, državljansko odgovornost, razumevanje in strpnost med posamezniki in skupinami.

(....) Razvijanje filozofske debate v izobraževanju in kulturnem življenju bistveno prispeva k vzgoji državljanov z večanjem njihove zmožnosti za presojo, ki je temeljna za vsako demokracijo“ (Pariška deklaracija za filozofijo, 1995).

UNESCO je 3. četrtek v novembru razglasil za svetovni dan filozofije

Sokratski dialog

Osnovna metoda je dialoško spodbujanje mišljenja, ki se sproži ob določeni predlogi (slikanica, filozofska zgodba za otroke ipd.), pri čemer se mora voditelj ravnati po interesu otrok;

Sokrat kot tisti, ki zase trdi, da nič ne ve, sogovorniku pomaga s spraševanjem pri spoznanju resnice (babiška metoda ali majevtika); Voditelj dialoga nima izgotovljenih odgovorov na vprašanja, otroke spodbuja k razmisleku z izbranimi vprašanji („babiška vprašanja“);

Učitelj kot spodbujevalec diskusije

Pedagog nima klasične vloge in ne posreduje znanja, ampak otrokom pomaga raziskati problem in doseči napredek v razumevanju.

Načeloma vsebinsko ne posega v pogovor, ampak je njegova vloga predvsem pomoč pri izražanju, oblikovanju pogledov, analizi uporabljenih pojmov, iskanju predpostavk, razvijanju kritičnosti in ohranjanju rdeče niti razprave.

Ni potrebna filozofska izobrazba, ampak odprtost, radovednost, prepoznavanje filozofske dimenzije vprašanj, pripravljenost prisluhiniti otrokom in jih spodbujati pri razmišljanju;

Skupnost raziskovanja

- Vsi udeleženci, od katerih razmišlja vsak zase in vsi skupaj kot skupnost, so enakopravni;
 - vsak predstavi svoje izkušnje in misli ter spoznava, kako razmišljajo in čustvujejo drugi;
- zagovarja svoje stališče pred drugimi in ga je pripravljen tudi spremeniti, če je treba;
- cilj ni doseči soglasje vseh, ampak priti do novih uvidov, do spoznanja, da obstaja več možnih pogledov na neki problem ipd.;

Ogrodje FZO

- Kritično mišljenje: otroci zastavljajo vprašanja in navajajo razloge, uporabljajo miselne veščine;
- Skrbno mišljenje: otroci dobro poslušajo druge in upoštevajo njihova stališča;
- Sodelovalno mišljenje: navezujejo in gradijo na misli drugih, razmišljajo kot skupnost;
- Ustvarjalno mišljenje: otroci iščejo ustvarjalne povezave in rešitve problemov;

Pet korakov procesa

- 1. korak:** začetna spodbuda - slikanice, filozofske zgodbe, fotografije, uganke, pesmi, umetniške slike, kratki filmi ipd.
- 2. korak:** čas za premislek; otroci nato sami zastavijo vprašanja, ki se jim zdijo zanimiva, jih napišejo na tablo in jih uredijo (po podobnosti, težavnosti ipd.); z glasovanjem izberejo, o katerih bodo skupaj razmišljali.
- 3. korak:** skupno razmišljanje. Pri otrocih, ki še niso dovolj vešči FZO, voditelj sam zastavlja vprašanja in jih tako spodbuja k razmišljanju.
- 4. korak:** ko zaključimo skupno razmišljanje, voditelj povzame spoznanja, do katerih so se skupaj dokopali, pri tem mu lahko pomagajo otroci. Vsak od njih lahko pove zaključno misel.
- 5. korak:** ustvarjalna spodbuda: risanje risbic, izdelovanje plakatov, kolažev, predmetov iz papirja, igranje socialnih igranic ... Otroke so spodbuja k temu, da to, o čemer so skupaj razmišljali, izrazijo na umetniško-ustvarjalen način.

TEMATIKA

Klasična tematika:

JAZ: Kaj pomeni biti drugačen od drugih? Kako bi bilo, če bi bili vsi ljudje čisto enaki?

PRIJATELJSTVO: Kdo je pravi prijatelj? Ali se lahko s svojim prijateljem tudi prepiram?

SREČA: Kaj je sreča? Ali so tudi nesrečni ljudje lahko srečni?

POGUM IN STRAH: Kdo je pogumen? Kako prepoznamo, da je nekoga strah?

SANJE: Kako vemo, kdaj sanjamo in kdaj smo budni? Ali tudi živali sanjajo?

MISLI: Od kod pridejo misli? Ali tudi živali mislijo?

DOBRO IN ZLO: Kako vemo, da je nekdo dober? Kdo odloča o tem, kaj je dobro?

Filozofska vprašanja pri drugih predmetih

Nekaj primerov

Slovenščina: Zakaj imajo stvari imena? Na kaj se nanaša beseda „jaz“? Kako bi se lahko sporazumevali, če ne bi bilo jezika?

Zgodovina: Kaj je čas? Ali čas v resnici obstaja? Kakšne so posledice napredka? Ali napredek prinaša tudi nevarnosti?

Matematika: Kaj je nič? Ali števila v resnici obstajajo? Koliko je neskončno?

Naravoslovje: Ali imajo rastline čustva? Ali je jabolko, ko ga utrgamo z drevesa, živo? Kakšna je razlika med človekom in živaljo?

Geografija: Kako bi bilo, če ne bi na Zemlji nikoli deževalo? Kako bi bilo, če Zemlje ne bi obdajalo ozračje? Ali je narava vrednota po sebi ali samo kolikor je koristna za človeka?

Fizika: Kako vemo, da elektrika obstaja? Kako bi bilo, če ne bi bilo elektrike?

Družba: Kaj pomeni pravičnost? Kako bi bilo, če ne bi imeli v šoli pravil? Kaj je utopija?

Telovadba: Katera pravila v športu poznate? Kdo postavlja pravila? Ali jih lahko spreminjamo?

Umetnost: Kaj je lepota? Ali je lepo za vsakogar drugačno? Kje je lepota – v očeh opazovalca ali v stvareh, ki so lepe?

NAVODILA ZA UPORABO GRADIVA ZA VAJE

Priporočljivo je, da si gradivo pred izvedbo dobro ogledate in tudi sami razmislite o obravnavani tematiki.

Začetna spodbuda za razmislek je branje zgodbe.

Predlogi vprašanj so voditelju v pomoč pri razmišljanju; zastavlja jih glede na vsebinski potek pogovora, zato ni treba, da zastavi vsa, ki so navedena.

Gradivo najdete na spletnih straneh:

<http://ucilnica.zofijini.net/category/otroke/>

<http://www.danfilozofije.net/dejavnosti/fzo/>

SPLOŠNA NAVODILA ZA IZVAJANJE

Predviden čas za izvedbo: ena šolska ura;

Ureditev prostora za pogovor: stole razporedimo v krog;

Pravila za pogovor:

Otroke spodbujamo, naj jih sami postavijo in zapišejo;

Primeri:

Govori samo eden, drugi poslušamo;

Govorimo vsem;

Prijazni in spoštljivi smo drug do drugega ipd.

PRAVILA ZA VODITELJE

Pustimo otrokom, da sami razmišljajo, ne vsiljujemo jim lastnih prepričanj in mnenj.

Navezujemo na izkušnje otrok.

Pazimo, da upoštevajo pravila za pogovor in jih spodbujamo k medsebojnemu poslušanju.

Pazimo, da ima pogovor rdečo nit in da ne govorimo o vsem povprek.

Odgovorov otrok ne vrednotimo.

Otroke spodbujamo k medsebojnemu navezovanju idej.

Otroke spodbujamo, da uporabljajo miselne veščine.

KAKO ZASTAVLJAMO VPRAŠANJA

Izogibajmo se zaprtih vprašanj, še zlasti zaprtih vprašanj o dejstvih.

Uporabljajmo čim več odprtih vprašanj (več možnih odgovorov):

Primeri:

»Ali imaš prijatelje?« (zaprto);

»Kdo je pravi prijatelj?« (odprto);

»Kako je hudobna mačeha zastrepila Sneguljčico?« (zaprto, sprašuje o dejstvu);

»Zakaj je hudobna mačeha zastrepila Sneguljčico?« (odprto);

»Zakaj so nekateri ljudje hudobni?« (odprto, filozofsko)

VPRAŠANJA, KI JIH ZASTAVLJAMO MED BRANJEM

Vprašanja o lastnih izkušnjah

Primer:

„Si tudi sam doživel že kaj podobnega?“

Vprašanja o občutkih, čustvih in vedenju

Primer:

„Kako misliš, da se počuti?“

Vprašanja o identifikaciji

Primer:

»Kako bi se počutil, če bi bil ...?«

Vprašanja o alternativnih možnostih, pogledih ...

Primer:

»Kako bi ... še lahko ravnal?«

Vprašanja, ki spodbujajo domišljijo in ustvarjalnost

Primer:

»Kako bi se zgodba lahko nadaljevala?«

Vprašanja, ki spodbujajo razlago, iskanje vzrokov

Primer:

»Zakaj mislite, da je... tako ravnal?«

Vprašanja, ki iščejo razloge

Ali lahko to utemeljite?

Razlog skuša ustvariti verjetnost tega, kar smo izrazili.

Primer:

»Zakaj se bojiš psov? »KER lajajo in grizejo.«

Dobri in slabi razlogi (bolj in manj verjetni)

»Ker so črne barve.«

»Ker mi je stric rekel, da se jih moram bati.«

Vprašanja, ki spodbujajo pojasnitev in navajanje primerov

Kaj mislite s tem?
Ali lahko navedete primer?

Primer:
»Česa vas je strah?«

Iskanje protiprimerov – izjeme od predlaganega splošnega pravila

»Vsak človek se česa boji,«
Protiprimer: »Poznam nekoga, ki se ničesar ne boji.«

Vprašanja, ki iščejo predpostavke
Kaj ste predpostavili?

Primer:
»Tudi živali je strah.«
Predpostavka: »Živali imajo čustva.«

Vprašanja, ki preverjajo veljavnost

Primer:

»Ali je tudi odrasle strah?«

»Ali je tudi živali strah? Kako to prepoznamo?«

Vprašanja, ki spodbujajo iskanje posledic

Kaj bi bila lahko posledica tega?

Primer:

»Peter se ničesar ne boji, zato vedno vozi prehitro in veliko prehiteva.«

Vprašanja, ki iščejo nove zorne kote

Ali je na to mogoče gledati še drugače?

Primer:

»Ali moramo vedno govoriti resnico?«

»Ali je laganje kdaj upravičeno? Ali moramo povedati resnico, tudi če koga s tem prizadenemo?«

Miselni eksperiment

Podmene, pojavi, razmerja in zveze, ki v resnici ne obstajajo, a so možni;

Primer:

»Kako bi bilo, če se ne bi ničesar bali?«

Vprašanja, ki spodbujajo skupno razmišljanje

Otrokom pomagamo, da se v razmišljanju navezujejo drug na drugega; da vidijo, da so na neko stvar mogoči različni pogledi, preverjanje razumevanja ipd.:

Primeri:

»Kdo se strinja/nestrinja z ...? «

»Zakaj se strinjaš/ne strinjaš z ...?«

»Ima kdo še katero drugo idejo?«

Vprašanja, ki preverjajo razumevanje

Primer:

»Če prav razumem, s tem misliš da ...?«

Mnenja učiteljev

„Opazila sem, da učenci ravnajo bolj strpno drug z drugim, da so bolj razumevajoči in bolj odprti.“

„Prav otroci, ki sicer zaradi svojega vedenja izstopajo, so se razvili v mislece, in čutijo, da njihove misli jemljemo resno. Smejo reči, kar mislijo.“

(Akademie Kinder philosophieren im bbw e.V. (izd.), 2007, 59).

VAJA: Kaj je zasmehovanje

De Kinder, Jan (2016). *Rdeča ali zakaj zasmehovanje ni smešno*. Ljubljana: KUD.

Zasmehovanje boli skoraj tako kot udarci. In potrebnega je veliko poguma, da se mu postaviš po robu. Slikanica je primerna za učitelje, mediatorje in starše, ki se soočajo s to težavo v šoli.

VAJA: Kaj je zasmehovanje

- Zasmehovanje:
- Ali ste tudi sami doživeli kaj podobnega kot Rok?
- Kako ste se pri tem počutili?
- Kaj ste naredili?
- Ali se tudi vi kdaj posmehujete komu, ki je drugačen od vas? Zakaj?
- Kaj pravzaprav je zasmehovanje?
- Kakšna je razlika, če se nekomu posmehuješ, in če je nekaj smešno?
- Ali zasmehuje vselej večina enega sošolca?

VAJA: Kaj je zasmehovanje

- Drugačnost:
- Poznate koga, ki je drugačen od drugih. Kaj pomeni biti drugačen?
- Ali vas moti, če je nekdo drugačen od drugih? Ali imate raje nekoga, ki vam je enak?
- Ali je dobro, če si drugačen od drugih?
- Ali je bolje, če si enak drugim?
- Kako bi bilo, če bi bili vsi ljudje enaki?

VAJA: Kaj je zasmehovanje

- Strah:
- Česa se bojite? Navedite primere.
- Kako se počutite, ko vas je strah?
- Kaj naredite, ko vas je strah?
- Kako bi lahko premagali strah?
- Kaj pravzaprav pomeni, da nas je strah?
- Ali se vsi ljudje česa bojimo?
- Kaj je nasprotje strahu?
- Kaj pomeni biti pogumen?
- Ali je koristno, da nas je kdaj strah?

LITERATURA

- Akademie Kinder philosophieren im bbw e.V. (izd.), 2007. *Praxisleitfaden Kinder Philosophieren für Kindertageseinrichtungen und Schulen*. München.
- Aničić, K. (2002). *Nasilje – nenasilje. Priročnik za učiteljice, učitelje, svetovalne službe in vodstva šol*. Ljubljana: iz.
- Brüning, Barbara (ur.) (2015). *Menschen brauchen Menchen. Praktische Philosophie*, Klassen 5/6. Nordrhein-Westfalen: Miltzke.
- Gartner, Smiljana in sodelavci (2011). *Povej mi s pravljico. Raziskovanje etike z majhnimi in velikimi otroci*. Nova Gorica: Melior, Založba Educa.
- Hladnik, Alenka; Šimenc, Marjan (ur.), (2008). *Šola, mišljenje in filozofija, Filozofija za otroke in kritično mišljenje*, Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Hymer, B., Sutcliffe, R., (2017). *Filozofija za otroke: zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina.
- Košir Prosen K. (ur.). (2005). *Delavnice od blizu*. Ljubljana: Društvo za nenasilno komunikacijo = Association against Violent Communication.
- Matthews, Gareth (1989). *Philosophische Gespräche mit Kindern*. Berlin.
- Morf Zoller, Eva. (2011). *Selber denken macht schlau. Philosophieren mit Kindern und Jugendlichen*. Basel: Zytglogge Verlag.
- Šimenc, Marjan (2006). *Didaktika filozofije*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za filozofijo.
- Zeitler, Katharina (2012). *Siehst du die Welt auch so wie ich? Philosophieren in der Kita*. Freiburg/Basel/Wien: Herder.

Kontaktne podatki

tanja.pihlar@guest.arnes.si